

Fabels van de Gevangenpoort

Veel historische anecdoten zijn verzonnen door praatgrage museumgidsen. Later werden ze tot waarheid verheven. Het kostte veel inspanning om de verzinsels te weerleggen. Mythen en fabels rond de Haagse Gevangenpoort.

Jan Fred van Wijnen

De dikste eiken uit het Haagse Bos liggen op de zolder van de Gevangenpoort. De vloerdelen zijn een halve meter breed en bijna 10 centimeter dik, vastgeklonken met lange handgeslagen nagels op kolossale draagbalken. In de loop der eeuwen is het hout wat gaan werken. Door de brede kieren tussen de planken is de vloer van het hoge vertrek eronder te zien, en dat is voldoende om even de pas in te houden.

Drie zware, pal achter elkaar geplaatste eiken deuren moeten worden opengezwaid om het zoldervertrek, de Gijzelkamer, te kunnen betreden. Het is de ruimte waar schuldenaars 'in gijzeling' werden gehouden tot ze hun schulden hadden betaald.

Door twee dakramen valt er van één kant licht in het vertrek. Er zijn vijf kleine bedsteden gebouwd, waar de mensen volgens het verhaal zittend in slijpen, omdat liggend het bloed naar het hoofd zou stromen en men niet meer wakker zou worden. Eén is er aangebracht onder het raam in de hoek, naast de ingang. Daar hangt een 19e eeuwse prent waarop in dezelfde bedstede naast datzelfde raam Cornelis de Witt is afgebeeld, zijn broer Johan zittend terzijde.

In elk stukje hout in het vertrek zijn namen en afbeeldingen gekerfd. De mooiste is het Engelse fragat *The Impregnable*, een 18e eeuwse oorlogsschip, ongetwijfeld aangebracht door een Engelse zeeman met speelschuld. Zoveel vingers van de ruim 35.000 bezoekers die er jaarlijks komen gingen langs de inkervingen, dat er hier en daar een stuk perspex voor werd gezet, om de vervaging tegen te gaan. Twee gevelschetsen van een herenhuis werden altijd toegeschreven aan Cornelis de Witt, die een van zijn eigen woonhuizen zou hebben getekend in de vijftien dagen dat hij er zat.

Genoeg om te veronderstellen dat Cornelis de Witt enige tijd op de zolder van de Gevangenpoort heeft doorgebracht. Rusteloos zou hij in 1672 heen en weer hebben gelopen, in afwachting van zijn proces wegens een bewerd komplot tegen prins Willem van Oranje, de latere stadhouder Willem III.

Maar Cornelis lag met zware reumatiek op bed. Hij had het in zijn laatste dagen zelfs zo kwaad dat hij geen herkenbare handtekening meer onder enig stuk kon zetten. En niet alleen daarom is het onwaarschijnlijk dat hij de tekening heeft ingekerfd, maar ook omdat hij nooit in de Gijzelkamer is geweest. Hij zat niet vast wegens schulden, hij lag een verdieping lager, te wachten op zijn vonnis tot levenslange verbanning uit de provincie Holland.

Dat vonnis kwam op 20 augustus 1672. Het is alleen nooit tot een verbanning gekomen, want Cornelis werd door het Haagse volk uit de gevangenis gesleept en voor de deur vermoord, samen met zijn broer. Het verhaal van Cornelis in de Gijzelkamer is een verzinsel dat op de be-

kende manier is ontstaan: de gidsen van de Gevangenpoort wisten niet genoeg om hun publiek een ronde lang te onderhouden en maakten hun verhalen wat langer en wat mooier. Een prentkunstenaar uit de vorige eeuw trapt erin, en vele generaties bezoekers hebben met al hun inlevingsvermogen naar de steendruk van een ander gestaard.

De fabel van De Witt is een van de vele. De Hagenaar Michael Brekelmans had ooit een vakantiebaantje als gids in de Gevangenpoort en mocht al twee maal een brochure schrijven. Daarna vond hij het tijd voor wat grondiger werk: een lijvig boek met de hele en de vier eeuwen strafrecht die ermee samenhangen, en zonder uitgever ging hij enige tijd geleden aan de slag. Er staat nog niets op papier — zo'n studie vereist nu eenmaal zorgvuldige voorbereiding — maar hij weet al zoveel dat hij erover durft te praten.

Door nauwe gangen met velp deuren en langs draaiende eikhouten trappen lopen we op een ochtend, terwijl links en rechts schoolklassen passeren, van de ene mythe naar de andere. Op de eerste verdieping zijn drie cellen ('gayolen') gebouwd, waarvan de stenen muren zo overvloedig met het dikste eikehout ('Lovensch wagenschot') zijn betimmerd dat de gevangene zich kon wanan in de buik van een zeeschip. Dat hout werd aangebracht in 1546, later versterkt met een ijzeren raamwerk; de gevangenen konden te makkelijk een gat hakken in de stenen muren, die toch bijna een meter dik waren. Zo'n gat kon tamelijk lang onopgemerkt blijven door het slechte licht en doordat de cipiers zelden in hun eentje bij de gevangenen naar binnen durfden. Vanaf de smalle gang lijkt zo'n cel nog het meest op een enorm konijnenhok, door de rij spijlen die op een meter hoogte begint. Gevangenen zaten er soms met 20 man in, zeiden vele generaties rondluiders tegen schoolklassen van 20 man, samengepakt in de cel met de deur dicht voor het effect, zodat de scholieren zich hevig de benauwdheid en hun voorouders' hardvochtigheid konden voorstellen.

Grote onzin volgens Brekelmans. Zelden zat men met meer dan drie man in één hok en meestal alleen. Er waren nu eenmaal nooit veel gevangenen in de poort — soms niet eens genoeg om alle cellen te bezetten — want destijds sloot men niet zo gauw iemand op. Lijfstraffen en geldboetes vond men afschrikkender en interessanter, en toen de gevangenisstraf in zwang raakte werden er al gauw speciale tuchthuizen gebouwd, waar hout werd gesnapt en garen werd gesponnen.

De folterkelder

Vanaf de binnenplaats, waar juist de regen zo hard neerklettert dat de echo weerklinkt tussen de buitenmuren, gaat een klein trapje naar beneden, naar de folterkelder. Tussen de uitgestalde werktuigen ligt op de tegelvloer een groot brok graniet, met in het midden een ruw gevormd gat. Jarenlang hebben de gidsen beweerd dat het gat is uitgesleten door het water dat afsatte van het hoofd van de gefolterde, die ter dood werd gebracht door hem een onafgebroken stroom losse waterdruppels op het hoofd te laten vallen: de druppeldood.

Brekelmans is het een raadsel hoe dit verhaal kon ontstaan. De steen is vermoedelijk weggeslept vanonder een Haagse tuinhok, want iemand die er eens van dichtbij naar keek ontdekte dat er in het gat ooit een paal had gestoken. Het gat is ook bepaald niet moof rond en glad. Bovendien behoort de foltering met waterdruppels niet tot de gangbare martelmethoden en zelfs de Chinezen, die het hadden uitgevonden, gebruikten het niet om iemand ter dood te brengen — alleen om te folteren. Maar, zegt Brekel-

mans, de druppelsteen is de enige herinnering die blijft hangen bij bezoekers die hier in hun kinderjaren al eens zijn geweest. Ze vragen er altijd opnieuw naar.

Konijntjes

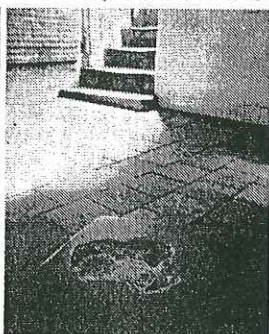
Tegen de wand aan de rechterzijde van de trap is een lambrizering aangebracht van tegeltjes, beschilderd met konijntjes, kinderen en andere lieflijke tafereeltjes. Dat was ook de historicus A. Ising opgevallen. In zijn boekje *Haagse Schetsen* uit 1878 wijdde hij een hoofdstuk aan de Gevangenpoort en over de martelkamer schrijft hij: "Wat nare kreten moeten hier niet weergalmd, wat smart moet hier niet geloden zijn! En een van de muren, die dat gegil en dat akelig snerpjen, dat gekerm en vreeselijk kraken weerkaatsen, is, in schreeuwend contrast, met tichelsteentjes ingelegd, waarop lichtblauwe zwevende liefdegodjes, spelende kindertjes en huppelende herten, hazen en konijnen afgebeeld zijn." Ook hier haalt Brekelmans zijn schouders op in onbegrip. Die tegeltjes zijn zoveel later aangebracht, daar heeft geen gefolterde ooit tegenaan geknecht, laat staan de ironie van begrepen. Op de begane grond waren de vertrekken voor de cipier en zijn gezin, waaronder een keuken en een bottelarij. In de vloer van het vertrek boven de keukens zaten een paar gaten waar niemand de herkomst van kende. Gidsen bedachten daarop dat in dat vertrek

de Hofvijver aangebouwd, wat toen nog stromend water doorheenliep, nu gescheiden van de vijver door een weg, die loopt over het stuk vijver dat is dichtgeslibd toen het een stilstaand water werd.

De laatste gevangene vertrok er in 1828, toen er vele bouwsels en verdiepingen aan waren toegevoegd, en in 1882 het kleine complex heropend als Rijksmuseum. Sindsdien slijten duizenden toeristen per jaar de houten trap treden steeds verder uit, zodat op vele plaatsen lichtgekleurde stukjes hout moesten worden ingelegd — het enige zichtbare herstelwerk aan 'een' gebouw dat volgens de suppoosten nog in goede staat van onderhoud verkeert. Op de derde verdieping is de Stoekzolder, waar een paar schandblokken, met opschriften voor elk soort misdrijf, op een rij staan. Achter een groot schot van massief eikehout is een aparte celruimte, in 1675 getimmerd, die werd genoemd naar de eerste gevangene in die cel: Abraham de Wiquefort. In 1675 werd deze officiële geschiedschrijver van Holland veroordeeld tot levenslang omdat hij in oorlogstijd had gecorrespondeerd met Fransen (zo is de versie van Brekelmans; in Isings boek is De Wiquefort een onderaan van de koning van Polen en van de Staten Generaal om geheime stukken te vertalen — hij zou zulke stukken aan de Engelsen hebben gegeven). In zijn cel werd het hem toegestaan om in afzondering door te gaan met ge-

Michail Brekelmans: "De Gevangenpoort heeft een grote rol gespeeld in de vorming van ons strafrecht".

De steen waarop de 'druppelsteentje' plaatsvond was in werkelijkheid de fundering van een Haagse tuinhokje.

de gevangenen werden blootgesteld aan onweerstaanbare etensdampen terwijl ze zelf niets te eten kregen: de 'hongerzolder', een aanvullende vorm van marteling.

Ook onzin natuurlijk, volgens Brekelmans. Zulke foltering kwam nooit voor; de 'hongerzolder' was een opslagruimte en in alle vloeren zaten wel een paar gaten. Een ander hardnekkig misverstand, geheld zelfs door de minder goed geïnformeerde Ising, hebben de gidsen van de Gevangenpoort jarenlang in ere gehouden: dat Johan van Oldenbarnevelt zijn voorarrest heeft uitgezeten in hun gebouw. Andere tongen beweerden zijn voorarrest in een gebouw aan de Haagse Hofsingel, maar in werkelijkheid zat hij vast op het Binnenhof, wachtend op zijn publieke onthoofding.

De ware verhalen

De gidsen, tegenwoordig tot hun spijt beter geïnformeerd dan vroeger, lieten zich niet zo gemakkelijk uit het veld slaan. Elke steen en elk martelwerktuig wordt nu gepresenteerd als het voorwerp waar vroeger zo'n misleidend verhaal over werd verteld.

En passant passeren we ook de ware verhalen. De eerste gevangene moet omstreeks 1420 in het poortgebouw zijn gezet. Toen was het nog een eenzijdige poort, een van de drie buitenpoorten van het Binnenhof. Eens te-

schiedschrijving.

Hij wist in 1679 te ontsnappen zoals velen dat deden: door een dienstmeisje van de cipier gouden bergen te beloven, in dit geval Jannetje van Egri. Samen vertrokken ze naar Duitsland, waar Jannetje, nu niet meer nodig, zonder geld naar huis werd gestuurd. Terug in Holland werd ze opgepakt, geselsd en zes jaar in het tuchthuis gestopt. Misdaad loonde niet voor dienstmeisjes.

Een andere gevangene, Johan Cuijper, ontsnapte in 1667 in een boekenkist — 46 jaar nadat Hugo de Groot op dezelfde manier uit Loevestein was vertrokken. Hij keerde echter uit vrije wil terug uit de vrijslappen Vianen toen hij hoorde dat zijn celgenoot Keijser, die hem had geholpen, een zware lijfstraf te wachten stond. Cuijper was een gegijzeld en liep zelf geen gevaar voor extra straf.

Sommige gevangenen hadden het te mooi om ook maar te denken aan ontsnappen. Cornelis de Witt bijvoorbeeld kreeg voor vier gulden per dag te eten (veel goudeerlijke Hollandse burgers verdienden niet meer dan zes gulden in een jaar), een groot en comfortabel eigen vertrek met een echt bed en geregeld bezoek, en zijn rekening voor drank, verlichting in het wassen van zijn kleren bedroeg in vijftien dagen 120 gulden. Gewone misdadigers, weggestopt in de kleine vochtige cellen, kregen vaak niet eens het stro waar ze recht op hadden en slij-

pen op de kale planken.

De cipier declareerde al die verblijfskosten van zijn gevangenen bij het Hof van Holland, het rechtsorgaan dat hem de verdachten en gevonnisten leverde, dat het weer probeerde te verhalen op de gevangene of zijn familie. Er rammelde wel eens wat aan zo'n declaratie: toen bijvoorbeeld de cipier van Cornelis de Witt 301 gulden vroeg voor het verblijf (hoewel hij niet in staat was geweest zijn gevangene in leven te houden), betaalde het Hof er maar 227, en zo ging het meestal.

De Gevangenpoort werd gepacht door de cipiers. Voor elke gevangene afzonderlijk kregen ze honorarium en onkosten en ze waren geneigd om meer te vragen dan het Hof redelijk vond. Als bovendien zo'n cipier teveel gevangenen liet ontsnappen werd hij ontslagen, en er waren nogal wat ontsnappingen: de ruim zestig cipiers die er in 400 jaar hebben gezeten, zaten gemiddeld niet langer dan zesentwintig jaar. Men was tevreden met dat systeem: de geprivatiseerde gevangenis. Brekelmans gaat natuurlijk niet een heel boek schrijven om een paar onschuldige anekdotes te ontzenuwen. De Gevangenpoort, vindt hij, heeft een grote rol gespeeld in de geschiedenis van het strafrecht, en daarover is verbazingwekkend weinig onderzoek gedaan door juristen. Alleen aan de Universiteit van Amsterdam is ooit een inventaris gemaakt van vonnissen van het Hof van Holland, niet eens een analyse van de processen.

De geschiedenis van de Gevangenpoort en die van het Hof van Holland zijn onafscheidelijk en daar houdt Brekelmans zich aan. Het Hof werd ingesteld in 1428, kort na de opening van de poort, toen de Bourgondische troepen nog door Holland marcheerden. Philips de Goede bracht een aantal deskundigen bij elkaar om zijn Hollandse domeinen te besturen en het recht te doen zegeviereren.

Dit gezelschap resideerde op het Haagse Binnenhof, het hoofdkwartier van de graaf van Holland. Rondom het Binnenhof ontstond een dorp: Den Haag, dat steeds groter werd en zijn eigen bestuur en rechtspraak ging organiseren. Daarmee begon een eindeloze reeks conflicten tussen het Hof van Holland en de magistraten van Den Haag. Tot de ontbinding van het Hof in 1811, onder Napoleon, betwisten ze elkaar het recht op arrestaties en rechtszittingen.

Een liefhebber van zulke conflicten was mr. J. B. J. N. Ridder van der Schueren. In het Jaarboek van de Haagse historische vereniging *Die Haghe* schreef hij vier artikelen over de 'Jurisdictie-geschillen' van de twee partijen (in de jaargangen 1902, 1903, 1906 en 1907).

Ooit, maakt hij duidelijk, was het Hof bevoegd om recht te spreken in alle domeinen en over alle onderdanen van de graaf. In de 17e eeuw was van die domeinen alleen nog het Binnenhof over, maar het Hof stuurde zijn dien-
ders ook op misdrijven waar edelen of ridders van het Binnenhof niet waren betrokken, waar in Holland ze ook woonden. Bovendien mocht het Hof recht spreken in alle Hollandse gevallen van landverraad, valsterminterij en zware misdrijven als moord.

Dezelfde diefstal

Zo kwam het al snel tot botsingen. Ridder van der Schueren noemt een geval waarbij de dienders van Den Haag en die van het Hof slaags raakten om het bezit van een arrestante: een vrouw die de ruiten van een patriërswooning zou hebben ingegooid was gearresteerd door een diender van de ene partij en ontfutseld door twee van de andere, maar beide korpsen beschuldigden elkaar van dezelfde diefstal.

Eens, in januari 1666, ging een deurwaarder van het Hof van Holland naar Rotterdam. Daar stapte hij de brouwerij 't Lam binnen om een knecht, Abraham Hunnebo, te arresteren wegens een onduidelijk misdrijf en mee te nemen naar Den Haag. Toen hij met zijn arrestant bij de deur was gekomen kreeg Marinus Groeninx, de brouwer, in de gaten dat een van zijn knechten werd ontvoerd. Met hulp van wat andere knechten ontzette hij Abraham en sloeg de deurwaarder de zaak uit. Zo deed men dat in Rotterdam.

De deurwaarder ging verhaal halen bij het Haagse Hof. Dat gelastte Groeninx zich aan een verhoor te onderwerpen, maar de brouwer vroeg steun aan de burgemeester van Rotterdam. Toen de burgemeester het Hof verzocht om een goede reden voor de dagvaarding — die van de rechtbank van Rotterdam had moeten uitgaan — liet het Hof de zaak maar op haar be-
loop.

Als de brouwersknecht wel voor het Hof was gesleept had hem een merkwaardige procesgang te wachten gestaan. De processen van het Hof werden gevoerd op de Gevangenpoort, waar de verdachte allereerst werd verhoord in de Examineerkamer aan de Hofvijverzijde, boven de Slachtkelder en onder de Raadkamer. Men begon doorgaans met een 'extra-ordinair' proces. De aanklager van het Hof stelde vragen aan de verdachte die alleen mocht antwoorden, geen eigen verdediging voeren.

Het enige doel van dit verhoor — tenzij direkt onschuld bleek — was het loskrijgen van een bekentenis. Pas dan kon de aanklager zijn eis stellen en het Hof een vonnis vellen. Als de verdachte halsstarrig bleef ontkennen kon het Hof besluiten tot de pijnkelder. Zou de verdachte daar wel bekennen, dan moest hij dat later uit vrije wil herhalen, maar bleef hij volharden in zijn onschuld, dan volgde eindelijk een 'ordinair' proces waarbij de verdachte zich wél kon verdedigen.

De beul wist meestal wel tot bekentenis te overreden, behalve bij Cornelis de Witt. "Rekt en scheurt mij aan stukken, gij zult er nooit uithalen wat er niet in is", citeert Ising hem in zijn *Haagse Schetsen*. Niettemin werd De Witt veroordeeld, zonder bekentenis.

Gevangenpoort, Buitenhof 33, Den Haag. Rondleidingen: wekdagen elk half uur, van 10:00-16:00. Donderdag bovendien ook op 11:30 en 12:30. Weekend: 13:00, 14:00, 15:00 en 16:00 (1/11 sept.). Weekdagen in juli en augustus: elk half uur, vanaf 11:30.